

РЕВОЛУЦИЈА И ДИСКОНТИНУИТЕТ ДРЖАВНОПРАВНОГ ПОРЕТКА

Сваким разматрањем односа између револуције као најсложенијег и најзначајнијег преображаја одређеног друштва и државноправног поретка (1) као једног од најважнијих елемената друштвене структуре покрећу се најтежи проблеми социологије, политичких наука, уставног права, међународног права, итд. С обзиром на то, у оквиру кратког излагања може се учинити само покушај назначења једног тако значајног проблема какав је проблем дисконтинуитета или, пак, континуитета државноправног поретка и то са становишта неке од поменутих научних дисциплина. Тај проблем је нарочито занимљив у аспекту теорије државноправног поретка па ћемо се на исти осврнути.

I. — У друштву као целини или његовим деловима дешавају се различите промене. Револуције су битни, релативно брзи и најдалекосежнији преображаји друштвене целине. Оне се свде на процес уклањања историски преживелог и неадекватног друштвеног поретка, односно успостављања историски напреднијег и савременијег поретка. Револуције се врше у економици, политичкој и идејној надградњи истовремено или с одређеним редоследом и условљавањем. То су, у ствари, прелази од ниже ка вишој друштвеноекономској формацији, а дешавају се, у крајњој линији, дејством иманентних законитости друштвеног развоја. Но, то не значи да се дешавају независно од акције људи, већ напротив: то су највиши изрази и видови разрешења антагонизма историски напредне и назадне класе, које се при том смењују на доминантним позицијама. Та смена се врши на разне начине, што зависи од тога које се формације смењују, какви су конкретни услови појединих друштава, итд. У типичним случајевима револуције се изводе уз непосредну примену насиља, тј. у виду мање или више израженог грађанског рата, али и у виду сукцесивних преображаја који у целини представљају револуцију и изводе се без непосредне примене насиља, односно оружане борбе између постојећих класа. Битност револуције састоји се у извршењу квалитативних промена у економици, политичком систему и идејној надградњи, а не у облику извођења тих промена. Досадашња историја је показала обиље облика револуције.

Дисконтинуитет државноправног поретка може се дефинисати као прекид постојања једног и стварања, уместо њега, неког другог државноправног поретка. Све дотле док нормално постоји свако конкретно друштво на стадијуму цивилизације има у оквиру свог политичког система једну основну и специфичну организацију — државу и један основни и специфичан нормативни поредак — право. Нормална егзистенција друштва условљава континуитет или трајање истог државноправног поретка. Међутим, у две ситуације настаје прекид нормалног

(1) Овај израз употребљавамо, у недостатку бољег, да би се истакла органска повезаност државе и права, што се изванредно јасно испољава управо у преображајима током револуције. Уопште, поставка о неразводности државе и права има принципијелан значај и не треба да буде само декларација, него и да се што више покаже у анализи проблема.

постојања државноправног поретка, односно његово уклањање. У току ратова, обично победничка држава, делимичном или потпуном окупацијом сразмерно елиминише побеђени државноправни поредак трајно или привремено. Уколико је окупација привремена то се сматра инцидентом или прекидом у фактичкој егзистенцији државноправног поретка, али се дешава да се на тај начин заувек или током дугих раздобља уклони раније постојећи државноправни поредак. У револуцијама, пак, уместо ранијег ствара се квалитативно друкчији државноправни поредак. Као квалитативан преображај револуција обухвата и државноправни поредак.

Оваквим одређивањем појма револуције и појма дисконтинуитета државноправног поретка могуће је истицање разлике између ових и низа других промена које настају у друштву и овој основној политичкој творевини.

II. — Континуитет државноправног поретка није стање непроменљивости. Овај елемент друштва, као и сви други, непрекидно се мења. Те промене су разноврсне, али имају увек ограничен домашај. Следствено томе, испољава се и друштвенополитички смисао и формалноправни израз континуитета.

Што се тиче државе, очигледне су многобројне и сталне промене. Пре свега, њен персонални састав стално се мења, јер једна лица улазе а друга излазе из државне организације. Постојећи органи се мењају у мањој или већој мери, а и укидају једни и стварају други. У целини, државна организација, која траје деценијама па и вековима, мора се усавршавати и прилагођавати новонасталим условима. У таквим временским размацима организациони механизам државе у погледу броја обухваћених лица, метода рада, средстава која користи, итд., мора доживљавати крупне промене. — С друге стране, у правном поретку се врше промене у различитим правцима: одређени правни акти, институти и норме нестају, укидају се или престају дејствовати, или се мање или више мењају, а други настају. Право је у ствари непрекидан процес стварања, примењивања и настајања неопходног скупа инструмената којим се одређује и регулише понашање и учешће појединаца и група у најважнијим друштвеним процесима. Као такво оно мора стално да се прилагођава насталим друштвеним потребама и променама.

Али, те промене су далеко мањег значаја него што су замене једног облика владавине, уређења или политичког режима неким другим. Претварањем монархије у републику, унитарног државноправног поретка у федерацију, демократије у аутократију — или обратно — представља крупну промену и изгледа и структуралних елемената дотичног државноправног поретка. Па ипак, тиме се не прекида континуитет датог државноправног поретка, тј. не престаје један и не ствара се други уместо њега.

Карактеристично је да се све промене, које не прекидају континуитет државноправног поретка, врше у складу с одређеним правним нормама позитивног права. Оне су легалне. На основу те чињенице у

теорији је врло распрострањено гледиште (2) да је легалност промена, особито уколико је реч о промени облика државноправног поретка, битан показатељ континуитета, а нелегалност је знак дисконтинуитета државноправног поретка.

Међутим, треба нагласити да се крупније промене, а такве су готово увек када уместо једног настаје други облик државноправног поретка, дешавају захваљујући различитим видовима нелегалне политичке акције као што су државни удари (3), пучеви, завере, итд. Често су такве промене резултат масовних политичких акција и борби. Све овакве промене, већ због тога што се врше супротно одредбама позитивних права, имају велики друштвени и политички значај у животу дотичних земаља (4), па се зато најчешће у њима називају револуцијама. Али, уколико те акције изазивају само промену облика државноправног поретка, не могу се квалификовати као револуције у правом смислу, односно оном који следи из напред дате дефиниције.

Према томе, критеријум континуитета државноправног поретка не може бити у облику него у суштини или бићу ове творевине. Уколико се одражава иста суштина државноправног поретка постоји и његов континуитет. А то значи да дотични државноправни поредак постоји у оквиру истог друштвеног система, на тлу истог начина производње, као израз и инструмент доминације исте класе. Постојање истих основних друштвених детерминанти и фактора државноправног поретка као дела надградње условљава и одржавање континуитета и поред свих промена у облику ове творевине. У таквим околностима не настаје квалитативни преображај, односно негација постојећег државноправног поретка.

III. — Пошто је државноправни поредак главни елемент политичког система сваког друштва, приликом револуције настаје и његов дисконтинуитет. Разликујући економску, политичку и идејну револуцију или ова три аспекта исте револуције, очигледно је да се политичком револуцијом пре свега радикално мења постојећи државноправни поредак. Она је неразднојно повезана с економском (5), па и идејном револуцијом. Уопште, револуције су врло сложена збивања (6). Зато се и дисконтинуитет своди не само на основне последице политичке револуције, него се на изврстан начин повезује с одговарајућим преображајима у друштвеној основи и идејној надградњи.

У ствари, у својој основи, дисконтинуитет државноправног поретка и политичка револуција су идентичне. Ни у стварности, ни логички оне се не могу раздвојити. То нису два различита, него углавном један те исти феномен. Зато извођење револуције означава постојање дисконтинуитета: где нема револуције, нема ни дисконтинуитета и обратно. Они

(2) На пример, R. von Ihering: Zweck im Recht (франц. превод: L'évolution du Droit), Paris 1901, p. 170.

(3) O. Brichet: Etude du Coup d'Etat en fait et en droit, thèse, Paris, 1935, p. 11—13.

(4) Видети на пример, The Law of Social Revolution, A Cooperative Study, Leader: Scott Nearing, New York, 1926, p. 13—202.

(5) Супротно — Henry Noyelle: Révolution politique et révolution économique, Paris, 1945, pp. 119—120.

(6) На пример, P. Sorokin: The Sociology of Revolution, Philadelphia and London, 1925, p. 428, passim.

увек иду заједно и претпостављају се. Док постоји континуитет државноправног поретка, није извршена револуција, али ако је ова доиста изведена немогуће је постојање континуитета државноправног поретка. Дисконтинуитет показује револуцију, а револуција се кроз дисконтинуитет остварује. Утолико се може рећи да је дисконтинуитет критеријум револуције и — обратно, како у садржинском, друштвено-политичком, тако и формалном смислу. У самом појму револуције налази се указивање на квалитативну промену, односно смену једног државноправног поретка другим. Дакле, дисконтинуитет је само специфичан израз извођења револуције државноправног поретка.

Политичка револуција и дисконтинуитет државноправног поретка не стоје једно према другом као узрок и последица. У својој јединствености су, наравно, и истовремени. Политичке револуције нису тренутан акт, него се врше у краћем или дужем раздобљу, па утолико и дисконтинуитет не може бити тренутан акт. То треба нагласити јер има гледишта да дисконтинуитет представља један тренутан акт. Поред тога, нарочито је значајно да постоји паралелизам форме извођења политичке револуције и дисконтинуитета државноправног поретка. У том погледу ни историски, ни логички не може бити несклада. Зато, уколико се појављује облик једног, неизбежно је то и облик другог.

Уопште, револуције као фактично збивање истовремено имају највећи могући правни значај и реперкусије (7).

Но, управо у вези с обликом извођења револуције, односно дисконтинуитета и њиховог правног изражавања искрсавају сложени проблеми. Не узимајући у обзир прелаз од робовласништва у феудализам и питања шта је ту политичка револуција, треба указати на разноврсност прелаза од феудализма у капитализам, а од овог у социјализам. Политичка револуција се увек састоји у освајању политичке власти од стране нове владајуће класе, без обзира на који начин се то постиже. Самим тим нестаје ранији и ствара се нови државноправни поредак. Проблем је крајње прост кад је реч о типичним и потпуним револуцијама какве су биле Велика француска 1789 и Октобарска 1917, али је изванредно сложен у свим другим случајевима.

Имајући у виду пре свега типичне политичке револуције, али и промене које немају доиста такав значај и смисао, у теорији су на разне начине истицана гледишта о наступању дисконтинуитета државноправног поретка: на пример, тврдњом да су револуције негација позитивног права (8), да њих правна теорија не може обухватити (9), да оне руше постојећи правни поредак (10), итд. Штавише, и гледишта која истичу да и при таквим условима остаје континуитет, самим избором аргументата у ствари признају стварни нестанак ранијег државноправног по-

(7) P. Martin: *Portée juridique des révolutions en droit public interne*, thèse. Montpelier, 1938.

(8) A. Esmein: *Éléments de droit constitutionnel*, Paris, 1927, 8 éd., t. I, p. 604; L. Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, Paris, 1930, t. III, pp. 609, 697.

(9) Carré de Malberg: *Théorie générale de l'Etat*, Paris, 1922, vol. I, pp. 193, 497, 523.

(10) W. Schönfeld: *Die Revolution als Rechtsproblem*, „Archiv des öffentlichen Rechts“, 1927, S. 179.

ретка: на пример, да је континуитет заснован на међународном праву (11), јавном мњењу као подлози права (12).

IV. — С обзиром на различитост облика револуције, односно дисконтинуитета, није лако утврдити шта је битно обележје и стваран показатељ таквог прелаза. Уопште говорећи, то су битни и заједнички моменти сваке револуције.

Што се тиче државе, када се револуција изводи с непосредном употребом оружаног насиља, сасвим је јасно да се дисконтинуитет испољава у рушењу ранијег државног механизма и стварању новог. То је један од првих захтева револуционарне праксе и теорије (13). Тада се разбија целокупна структура старе државе и уклањају сви њени елементи. То је услов успешног извршења револуције. Револуционране снаге, изграђујући сопствени државни апарат, елиминшу ранију државу. Такве промене у целини и емпириском очигледношћу пружају до-као о насталом дисконтинуитету, као, на пример, у Октобарској револуцији (14). Али, када се револуција изводи на други начин, онда нема разбијања ранијег државног апарата, него се у њему врше постепене промене и прилагођавања. Њихов општи смисао се првенствено састоји у промени класног састава политичких органа како би могли деловати као инструмент класних снага које су носилац постепено извршене револуције. Промене у врховима, а затим у нижим карикама државне организације представљају десконтинуитет дотичне државе. При том, стручни и технички део државне организације и њен изглед не трпе дубоке промене, него тек толико да могу служити као проводници власти политичких органа.

Слично стоји ствар и с дисконтинуитетом правног поретка. Револуције изведене применом насиља паралелно с успостављањем новог механизма власти, успостављају на развалинама старог поретка нови. То значи да се разбија и елиминше целокупна структура ранијег поретка, укидају акти, институти и норме који су га сачињавали и уместо тога изграђује се нов поредак. Нестанак ранијег је претпоставка настанка новог поретка. Али, када се револуција врши на други начин, преображај није тако одсечан и очигледан. У ствари, тада стари поредак мора претрпети потребне модификације у својим битним компонентама. Уместо укинутих аката морају се донети нови који одговарају степену друштвених преображаја, насталих етапним извршењем револуције. Само на тај начин, уосталом, могу се исте изразити, јер је право основни облик нормирања и регулисања друштвених процеса. У ствари, променом класног састава и политике органа државне власти, и право мора бити толико преображено да може служити као инструмент нове политике.

(11) F. Sander: Das Faktum der Revolution und die Kontinuität der Rechtsordnung, „Zeitschrift für öffentliches Recht“, Wien, 1919.

(12) G. Liet — Veaux: La Continuité du droit interne, Paris, 1943, pp. 249—259, 446.

(13) В. И. Лењин: Држава и револуција, Београд 1947.

(14) П. Стучка: Револуционарнаја роле советског права (хрестоматија), Москва, 1931, с. 133—134, 156—162.

У таквим сложеним процесима састоји се дисконтинуитет државноправног поретка. Али ти преображаји имају и одређен државноправни, формални израз. Тако, на пример, нова власт може пређутно или изречено, у одређеном правном акту, укинути важност свих или одређених норми старог правног поретка, али када се револуција не изводи у виду грађанског рата, то укидање се врши као за време континуитета државноправног поретка. Но, најважнији израз и истовремено показатељ дисконтинуитета јесте доношење новог устава, по садржини радикално различитог од ранијег, а само доношење је супротно правилима о ревизији који садржи ранији устав (15). Наравно, није свака промена или доношење новог устава знак дисконтинуитета, него само у случају када доиста фиксира тековине револуције, када изражава друкчије класне и политичке односе у земљи него ранији устав. Ако се пак, револуција изводи постепено, у фазама, онда те фазе могу бити обележене допошењем неколико устава.

Најзад, треба нагласити да дисконтинуитет који настаје у вези с револуцијом представља само дијалектичку негацију ранијег државноправног поретка: истовремено се квантитативно мења суштина и задржава све оно што битно није у супротности с том новом суштином.

Ове опште напомене, наравно, могле би се конкретизовати анализом револуционарних преображаја у свакој земљи, а то значи и нашој јер је у њој извршена специфична смена старог новим државноправним поретком током народнослободилачке борбе, али то прелази оквири овог разматрања.

Др. Стеван К. Врачар

ГРАЂАНСКОПРАВНИ ИЗРАЗ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

1. — Данас је већ несумњиво да друштвена својина има свој грађанскоправни израз, иако се још много дискутује о томе какав је однос грађанскоправног израза друштвене својине према осталим изразима или видовима друштвене својине. Међутим, дуго времена се порицало да друштвена својина има свој грађанскоправни израз. Први разлог за то порицање је био совјетски идејни утицај на наше право, а други једна концепција, која се код нас појавила, да друштвена својина у нас престаје бити правна категорија и да она уопште нема субјекта.

Совјетску концепцију социјалистичке својине је најдоследније и детаљно израдио Венедиктов у својој монографији *Совјетска државна својина* која се појавила 1948. Но, ту концепцију он је заступао и у својим ранијим радовима, и њу су делили и други совјетски правни теоретичари, као, на пример, Агарков и Генкин. По том схватању социјалистичка својина је државна својина. Она припада совјетском народу кога заступа совјетска држава. Она је основа благостања и напретка совјетског

(15) H. Lévy-Bruhl: Le concept juridique de révolution, y Introduction à l'étude du droit comparé en l'honneur d'Ed. Lambert, Paris, 1938, vol. 2, p. 252.